

PREVOD IN NASTANEK POSVETNE LITERATURE – OD BAROKA DO RAZSVETLJENSTVA

Robert Grošelj
Univerza v Ljubljani

Na koncu 16. stoletja v notranjeavstrijskih deželah nastopita obsežna protireformacijska akcija in katoliška obnova. Prvi polovici 17. in 18. stoletja zaznamujejo vojne (npr. tridesetletna, za špansko dediščino, z ogrskimi stanovi), kar do srede 18. stoletja vpliva na poslabšanje kmečkega položaja in vodi do kmečkih uporov. V prvi polovici 18. stoletja prihaja do postopnega razcveta manufaktur in razmaha gradbeništva. V umetnosti nastopi barok.

V osrednjeslovenskem prostoru tega časa avtorji uporabljajo knjižni jezik, ki so ga vpeljali protestantski pisci, hkrati pa vanj vključujejo tudi prvine svojih narečij, kar lepo ponazarjajo na primer gorenjske značilnosti v pridigah jezuita Jerneja Basarja ali dela duhovnika Franca Mihaela Paglovca; podobno uveljavljanje gorenjskih prvin zaznamuje tudi nadaljnji razvoj osrednjeslovenskega knjižnega jezika. Jezikoslovna dela tega časa vključujejo zapise o slovenščini, slovnico v slovarju italijanskega redovnika Alasia da Sommaripe, predelave Bohoričeve slovnice (npr. Hipolitovo, celovško) in nekaj (večinoma rokopisnih) slovarjev: Sommaripov, Kastelčev, Vorenčev, Hipolitov, predelan Megiserjev slovar.

Slovensko književnost med Čandkovim prevodom *Kanizijevega katekizma* (1615) in lekcionarjem *Evangelija inu listvovi* (1672) duhovnika in zgodovinarja Janeza L. Schönlebnaznamuje zastoj tiskanih knjig; slovenski tisk – ob že prisotni bogati rokopisni dejavnosti – spet oživi v sedemdesetih letih 17. stoletja. Med besedili prevladujejo versko-namembna: pridige, med katerimi so najbolj znane tiste v avtorstvu kapucinov Janeza Svetokriškega, Rogerija Ljubljanskega in jezuita Jerneja Basarja; lekcionarji; verska premišljevanja, npr. *Nebeški cilj* (1684) duhovnika Matija Kastelca, *Sveta vojska* (1747) Franca M. Paglovca ali *Hoja za Kristusom* (1719) očeta Hipolita; nabožne pripovedi, npr. Paglovčeve *Tobiove bukve* (1733); cerkvene pesmi, kot so Paglovčeve *Cantilenaе variaе*

(1729, 1752); nenazadnje pa tudi poučna literatura, ki jo predstavlja *Svet v slikah* češkega filozofa, teologa in pedagoga Jana Amosa Komenskega v prevodu očeta Hipolita. V rokopisih se pojavljajo še pravno-uradni dokumenti, pisma (npr. dopisovanje baronice E. M. Coraduzzi s hčerjo M. I. Marenzi s konca 17. stoletja), duhovne igre, kot je *Škofjeloški pasijon* (1721) očeta Romualda, in posvetna verzifikacija. Besedila večinoma temeljijo na tujejezičnih virih (predvsem latinskih, nemških in italijanskih), ki se prevajajo in prirejajo, kompilirajo, deloma pa gre za predelave obstoječih slovenskih besedil (predhodne tradicije) ali celo izvirna besedila.

Drugo polovico 18. stoletja zaznamuje razsvetljenska vladavina Marije Terezije in Jožefa II. z verskimi, šolskimi in družbenimi reformami, med katerimi je še posebej pomembna odprava kmetove osebne odvisnosti. Na koncu stoletja se zgodi francoska revolucija, po Napoleonovih vojnah z Avstrijo pa so na začetku 19. stoletja ustanovljene Ilirske province, v katerih uvedejo številne reforme na področju družbene ureditve in šolstva. Po nekaj letih je ponovno vzpostavljena avstrijska oblast.

V času razsvetljenstva in predromantike se pojavi umetniška književnost v slovenščini, predvsem lirika in dramatika. Lirika se uveljavi z almanahom *Pisanice* (1779–1781), ki ga je urejal – in bil njegov glavni avtor – bosonogi avguštinec Janez Damascen Dev; *Pisanice* vsebujejo baročne in klasicistične pesniške oblike, približno petina vseh besedil pa je prevodov. Največji pesnik časa je Valentin Vodnik z izvirnimi (npr. *Pesme za pokušino*, 1806) in prevedenimi poezijami (*Pesmi za brambovce*, prevod Collinove nemške patriotične poezije, 1809). V dramatiki predstavljata ključni korak komediji Antona Tomaža Linharta *Županova Micka* (1789) in *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* (1790), priredbi iz nemščine oz. francoščine. Poleg teh dveh dramskih besedil v tem času nastane tudi rokopisni prevod Metastasijevega *Artakserksa* izpod peresa duhovnika in tržaškega škofa Jurija Japlja. Z vidika mecenstva oziroma mentorstva in literarne kritike je pomemben prispevek barona Žige Zoisa, ki je bil sicer tudi sam avtor ter prevajalec italijanskih in nemških literarnih del, ter pozneje jezikoslovca Jerneja Kopitarja, ravnatelja dunajske dvorne knjižnice. V razsvetljenstvu sta še vedno šibka epika, izjema je na primer Zoisov prevod *Lenore* (okoli 1790), in pripovedništvo, kljub Vodnikovim prevodom kratkih pripovednih del (npr. anekdot) v *Veliki* (1795–1797) in *Mali pratiki* (1798–1806).

Velik vpliv ohranjajo verskonamembna dela, med katerimi lahko izpostavimo Japljev prevod Biblije (1784–1802), mednje pa sodijo še rokopisni apokrifi, mistična besedila, besedila o baročnih oblikah verskega življenja, ki pogosto ostajajo v rokopisu zaradi cenzure. Odmik od knjižnojezikovne tradicije in korak v smeri sodobnejšega knjižnega jezika predstavljajo *Zgodbe svetega pisma za mlade ljudi* (1815–1817) duhovnika in koprsko-tržaškega škofa Matevža Ravnikarja, ki so prevod nemškega izvirnika Christopha von Schmidta.

V drugi polovici 18. stoletja in na začetku 19. stoletja se močno razvije strokovna literatura: pojavijo se prevedeni priročniki o kmetijstvu, npr. *Kmetam za potrebo inu*

pomoč (1789) bosonogega avguštince Marka Pohlina, pisca in jezikoslovca; medicini, npr. Vodnikovo *Babištvo* (1818); zdravilstvu; živinozdravilstvu; gospodinjstvu, npr. Vodnikove *Kubarske bukve* (1799); uveljavijo se tudi v nemškem jeziku napisano zgodovino-pisje, kamor sodi Linhartovo delo *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreiches* [Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije]; nemške in prevedene šolske knjige; časopisje v slovenskem jeziku, predvsem Vodnikove *Lublanske novice*, ki izhajajo med 1797 in 1800, sestavljajo pa jih tako samostojni prispevki kot novice, povzete po časopisu *Wiener Zeitung*; večinoma prevedena pravno-uradovalna besedila ter korespondenca.

V slovenskem prostoru 18. stoletja soobstajata dve knjižnojezikovni normi, osrednjeslovenska in prekmurska. Prekmurski knjižni jezik – z bogato književno, tudi prevodno dejavnostjo – zaznamuje državno in cerkveno ločeno Prekmurje zlasti od 18. do 20. stoletja, njegovi začetki z *Martjansko pesmarico* pa segajo že v drugo polovico 16. stoletja. V liturgiji evangeličanov se je prekmurski knjižni jezik ohranil do danes. Hkrati v osrednjeslovenskem prostoru napetostno razmerje med knjižno tradicijo in regionalno jezikovno pripadnostjo privede do pokrajinskih različic (kranjske, koroške, vzhodnoštajerske), ki se sredi 19. stoletja poenotijo v skupni knjižni jezik. Ključni »kranjski« jezikoslovci so Marko Pohlin s *Kranjsko grammatiko* (1768) in samosvojim premikom jezika v smeri gorenjščine (najbrž ljubljanske), Kopitar s slovnico *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark* [Slovnica slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem] (1809) in Vodnik s *Pismenostjo ali grammatiko za perve šole* (1811), v slovaropisju pa lahko izpostavimo npr. Pohlinova in Vodnikova dela. Koroška različica se pojavlja recimo v delih jezuita Ožbalta Gutsmana, avtorja slovnice *Windische Sprachlehre* [Slovenska slovnica] (1777) in slovarja *Deutsch-windisches Wörterbuch* [Nemško-slovenski slovar] (1789), ter bukovnikov, koroških ljudskih piscev (npr. Andreja Šuster-Drabosnjaka, Miha Andreaša), ki so tudi prirejali in prevajali tuja besedila. Na vzhodnem Štajerskem, kjer je prav tako nastajalo bogato slovstvo, tudi prevodno, ustvarjata duhovnika in pisca Leopold Volkmer, avtor npr. prevodov nemških cerkvenih pesmaric *Pesme k tem opravili te svete meše* (1783) in *Mešna pesem* (1789), in Peter Dajnko, ki je med drugim prevedel didaktično delo Christoph von Schmidta *Kmet Izidor s svojimi otroki ino lydmi* (1824).

Obdobje razsvetljenstva je bilo odločilno za izoblikovanje nove slovenske književnosti, ki je nastala ob zgledovanju pri sočasnem evropskem slovstvu. Najbolj sta se razvili lirika in dramatika: pri prvi lahko izpostavimo izvirno in prevedeno poezijo almanaha *Pisanice* in Valentina Vodnika, pri drugi pa Antona Tomaža Linharta z njegovimi prevedenimi (in prirejenimi) dramskimi deli. O velikem pomenu tujejezičnih zgledov lahko govorimo tudi v primeru številnih verskonamembnih besedil in strokovne literature, ki se močno razvije prav v tem času.